

Lieksa 2018

Vuonislahden osayleiskaavan uusien
rakennuspaikkojen arkeologinen inventointi



*Veneenlaskupaikka ja jäätien reitti Pieliselle
kylän laivasatamasta.*

Jaana Itäpalo 5.10.2018



KESKI-POHJANMAAN ARKEOLOGIAPALVELU



Tiivistelmä

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologisen inventoinnin Lieksan Vuonilahden osayleiskaavan uusilla rakennuspaikoilla. Maastotyön suoritti FM Jaana Itäpalo 17.7.2018 1 kenttätöypäivän aikana. Työn tilaajat ovat Lieksan kaupunki ja FCG Suunnittelu ja tekniikka Oy.

Suunnitellut uuden rakennuspaikat sijaitsevat Pielisen itärannalla Jauhiaisen ranta-alueilla. Kaavan alueelta tunnettiin entuudestaan kuusi kivikautista asuinpaikkaa (*Rekiniemi, Rekiniemi 2, Rekiniemi hautausmaa, Temmes, Jokela ja Tervalahdi 2*), jotka sijaitsevat rypäsmäisesti kyläkeskustan kaakkoispuolella Rekiniemellä, niistä Jokelan kohde lienee kokonaan tuhoutunut. Lisäksi kaavan alueella on kolme esihistoriallista löytöpaikkaa, joista *Tervalahden* kohteesta on löytynyt kvartsi-iskoksia, kohteesta *Jauhiainen 2* varhaismetallikautinen asbestikeraaminen saviastia (KM 2019: 2) Jauhiaisen järven pohjasta ja kohteesta *Puistola* kivikirves ja kvartsia.

Inventoinnissa tehtiin yksi muu havainto, joka on maakellarin pohja Kiuasniemellä. Silmämääräisesti ja karttatarkastelun perusteella kyse ei ole useita satoja vuotta vanhasta kohteesta.

Sisällysluettelo

S.

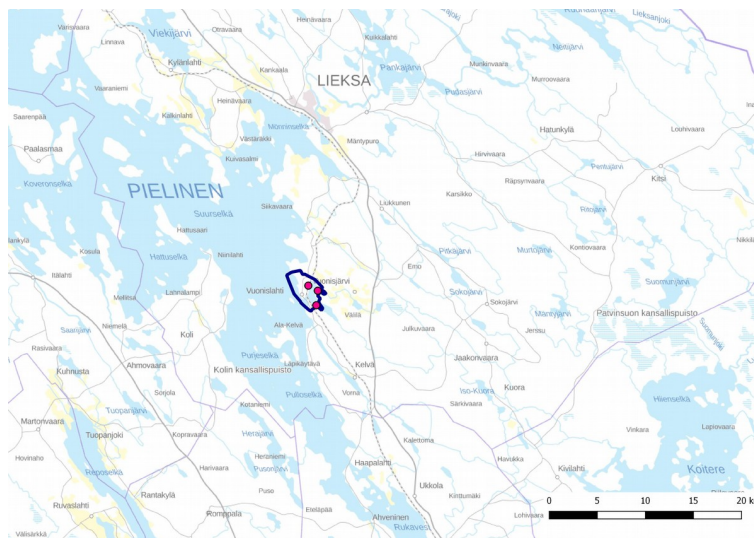
1. Perustiedot.....	3
2. Lähtökohdat ja menetelmät.....	3
2.1. Tutkimushistoria.....	5
2.2. Menetelmä.....	5
3. Maisema, topografia ja geologia.....	5
4. Alueen maankäytön historiaa	9
5. Tulokset.....	13
6. Kohdetiedot.....	14
7. Aineistoluettelo.....	15



1. Perustiedot

Selvitysalue: Vuonislahden osayleiskaavan uudet rakennuspaikat, inventointialue yht. n. 9 ha
Tilaaaja: Lieksan kaupunki sekä FCG Suunnittelu ja tekniikka Oy
Laji: osainventointi
Kenttätyöaika: 17.7.2017, 1 kenttätyöpäivä
Karttanumerot: TM35-lehtijako MML P5431L (mk 1:20000)
vanha yleislehtijako MML 431312, 433103 (mk 1:20000)
Korkeus: n. 94-125 m mpy
Koordinaattijärjestelmä: ETRS-TM35 FIN -tasokoordinaatisto
Aiemmat löydöt: Hiekkamaa, KM 38868 kvartsi-iskos
Jauhiainen 2, KM 2019: 2 asbestikeraaminen saviastia
Jokela, KM18677 kvartsi-iskoksia 4 kpl, KM 27124 kvartsi-iskos, KM 27754 kvartsi-iskos
Puistola, KM 18680 kvartsi-iskoksia 18 kpl
Rekiniemi, KM 27125 (kvartseja) ja KM 38867 keramiikkaa, piitä, kvartsia ja palanutta luuta
Rekiniemi 2, KM 32778:1-2 kvartsi-iskoksia ja keramiikkaa, KM 32835:1 kvartsi-iskos
Rekiniemi hautausmaa, KM 32779:1-2 kvartseja ja palanutta luuta
Temmes, KM 31490 taltta ja kvartsi-iskos, KM 32761:1-2 pii-iskos ja palanutta luuta (lisäksi havaittu rautakuonaa, jolle ei ole KM-numeroa)
Tervalahi, KM 27129 kvartsia
Tervalahi 2 KM 32772 kvartsi-iskoksia 3 kpl

Aiemmat tutkimukset: 1967 Esko Mauranen, irtolöytö (kivikirves) 1967
1971 Maarit Lönnberg, inventointi, Jokela ja Puistola
1991 Kaarlo Katiskoski, inventointi, Rekiniemi
1991 Kaarlo Katiskoski, tarkastus, Jokela ja Tervalahi
1992 Kaarlo Katiskoski, koekaivaus, Jokela
1999 Heikki Tirkkonen, irtolöytöjä (kvartsi-iskos ja taltta), Temmes
2001 Timo Jussila, inventointi, Puistola, Rekiniemi, Rekiniemi 2, Rekiniemi
hautausmaa, Temmes, Jokela, Tervalahi, Tervalahi 2
2011 Johanna Seppä, inventointi (koekuopitusta), Hiekkamaa, Puistola, Rekiniemi
Vuosi ? Heikki Tirkkonen, irtolöytö, Rekiniemi 2



Taustakartta Mml/2018

Vuonislahden osayleiskaavan raja, inventointialueiden sijainti ympyränä.

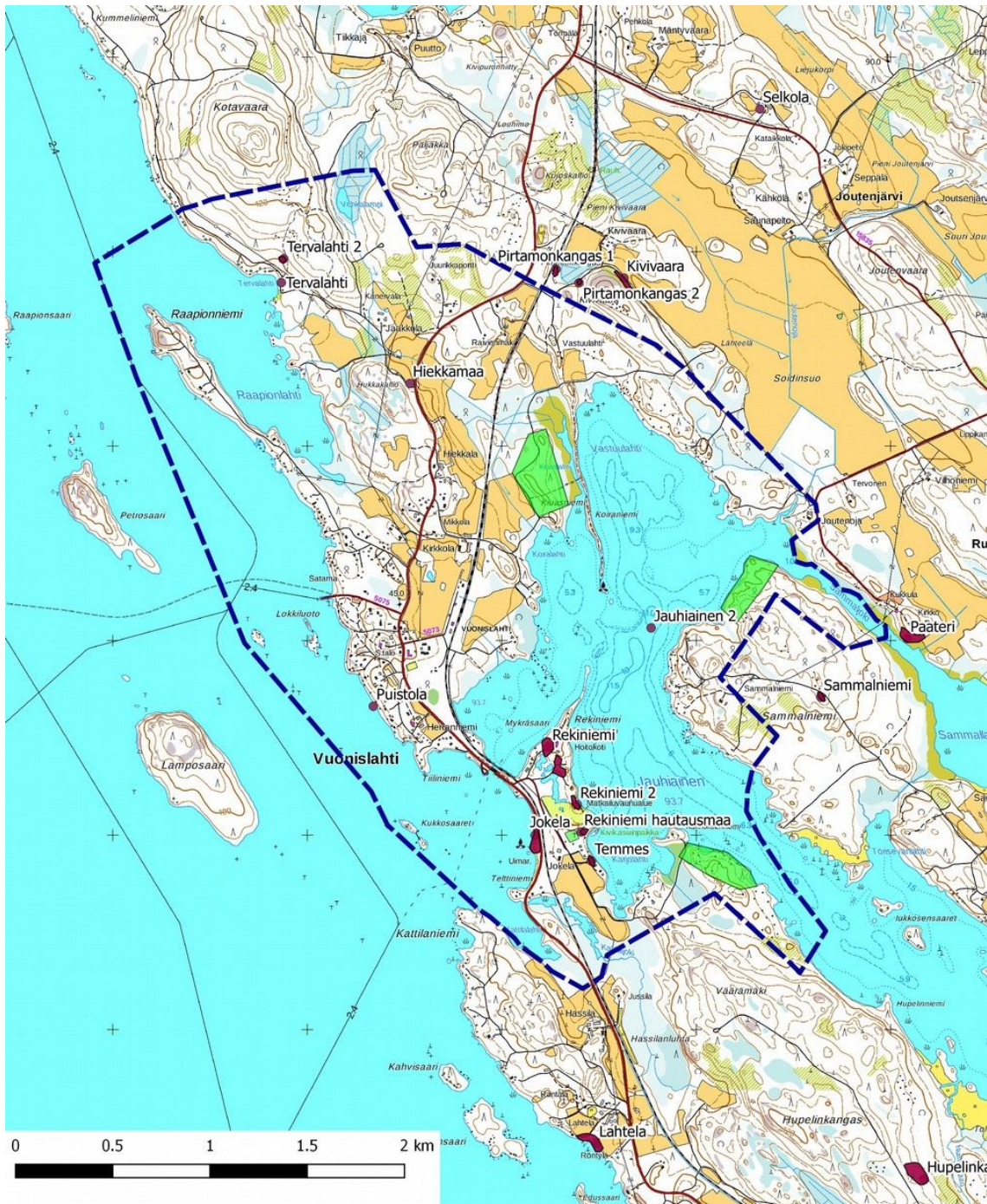
2. Lähtökohdat ja menetelmät

Kohdealue sijaitsee Pielisen itärannalla vastapäätä Kolia. Vuonislahden kylä on osa Kolin kansallismaise-
maa. Työssä inventoitiin uudet rakennuspaikat. Asutushistoriaa ja elinkeinot on selvitetty yleispiirteisesti sekä
huomioitu tunnetut kohteet ja tehdyt aiemmat arkeologiset tutkimukset koko kaavan alueella. Kaavan alueel-



ta tunnettiin entuudestaan useita kivikautisia asuinpaikkoja, jotka eivät kuitenkaan sijoitu muutosalueiden läheisyyteen.

Museoviraston lausunnossa täydennys selvitystä pidettiin tarpeellisenä pääosin uusilla aluevarauksilla Konnuksenniemen RA-1/7 sekä Sammalniemen pohjoispään RA-1/2 alueilla ja Kiuasniemen uudella maaseutu- maisten pientalojen alueella (AOM).



Lähtötilanne ennen inventointia, tunnetut muinaisjäännökset punaisina ympyröinä ja alueina, tiedot Museoviraston rekisteriportaalin mukaan. Inventointialueet merkitty vihreänä.



2.1. Tutkimushistoria

Lieksassa on tehty arkeologiset perusinventoinnit vuosina 1972 (Maarit Lönnberg, Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö) ja 2005-2006 (Petro Pesonen, Pohjois-Karjalan museo). Kohdealue sijaitsee kokonaan vuoden 2001 Lieksan Pielisjärven rantaosayleiskaavojen inventointialueella. Muutamien yksittäisten kohteiden tarkastuksia ja inventointeja on tehty vuosina 1991-1992 (Kaarlo Katiskoski, Museovirasto) ja vuonna 2011 liityen Sarkkila-Vuoniskylät vesihuoltohankkeeseen (Johanna Seppä, Museovirasto). Vuonna 1992 tehtiin pienimuotoinen kaivaus Jokelan kivikautisella asuinpaikalla (Kaarlo Katiskoski, Museovirasto). Lisäksi muutamia muut arkeologiset inventointi- ja tutkimushankkeet ovat sivunneet Vuonisahteaa.

2.2. Menetelmä

Inventointi voitiin tehdä hyvissä olosuhteissa hellesään vallitessa. Peltoalueet olivat kuitenkin ajankohdan mukaan peitteisiä, joskaan inventointi ei tällä kertaa kohdistunut peltoalueille.

Maastoinventointi perustui esiselvitykseen, alueella ja lähistöllä tehtyjen aiempien arkeologisten selvitysten tuloksiin, Museoviraston arkeologisista kohteista ylläpitämään digitaaliseen tietokantaan, maaperäkartoihin, korkeusmalliin, korkeusprofiiliin ja laserkeilausaineistoon. Historiallisten karttojen ja kirjallisuuden avulla selvitettiin asutushistoriaa ja historialliset elinkeinot. Isojako alkoi Vuonislahdessa 1789 ja saatiin lopullisesti päätökseen vasta 1900-luvun alussa. Vuonislahden alueelta säilyneet isonjaon kartat ovat 1800-luvun renovoituja ja karttoja. Kohdealueesta ei kuitenkaan löytynyt isonjaon karttoja. Lähimmät ko. kartat koskevat Vuonisjärven ja Kelvän alueita. Kohdealueesta tarkimmat vanhimmat kartat ovat siten lähinnä 1800-luvun puolivälissä laadittuja pitäjänkarttoja. Lähihistorian maankäytön vaikutuksia maisemaan ja arkeologisiin kohteisiin arvioitiin maastohavainnoinnin lisäksi mm. vanhimpien vuosina 1976 laadittujen peruskarttojen avulla.

Kenttätutkimusmenetelmänä oli lähinnä pintahavainnointi ja kairaus käsikairalla. Tarkastetut alueet ovat maaperältään hyvin kivikkoisia ja myös epätodennäköisiä esihistoriallisten asuinpaikkojen sijainnille, joten koekuoppien kaivamiseen ei syntynyt tarvetta eikä mahdollisuutta. Maaperä selittää osaksi myös sen, että ko. alueet ovat pysyneet asumattomina nykypäivään asti.

Muutosalueet käytiin kokonaan tarkasti läpi. Koko kaavan alueen selvittämistä ja entuudestaan tunnettujen kohteiden tarkastamista ei ole edellytetty, joten muutosalueiden ulkopuolella tehtiin havainnointia vain joillakin paikoin. Muutosalueiden ulkopuolinen kaavan alue on kuitenkin huomioitu esiselvityksessä.

3. Maisema topografia ja geologia

Uudet rakennuspaikat sijaitsevat Pielisen itäpuolella Jauhiaisen rannalla asumattomilla alueilla, pohjoisimman rakennuspaikan läheisyydessä on peltoja. Alueet ovat metsäisiä. Maaperä on karkeaa moreenia ja paikoin erittäin kivikkoista sekä vaikeakulkuista. Jauhiaisen ja Pielisen erottaa harjujakso. Rekiniemen alue on maaperältään hiekkaa ja pohjavesialuetta, myös Vastuulahteen työntyvä niemeke on hiekkaa, muualla maaperä on lähinnä moreenia ja kalliota. Pellot sijaitsevat pääosin harjujaksolla ja sen tuntumassa samoin kuin vakituinen asutus. Vanhin asutus syntyi Jauhiaisen pohjoispuolelle niemelle. Ranta-alueet kyläkeskustan länsipuolella ovat tiiviisti rakennettuja, Jauhiaisen rannoilla on sen sijaan vähän rakennuskantaa.

Pielinen on säännöstelty ja vuotuinen vedenkorkeusvaihtelu on keskimäärin n. 117 cm (Järviwiki, <https://www.jarviwiki.fi/wiki/Etusivu>). Pielinen kuroutui Yoldiamerestä noin 11 000 vuotta sitten monien jääjäärvivaiheiden jälkeen (Pajunen Hannu, Ala-Saimaan sedimentaatioympäristön muuttuminen jääkauden jälkeen. Terra 117: 1, 2005, s. 33-46).



Valokuvauspaikat, kuvat alla (kuva 14 on kohdekuvauksen yhteydessä).



1. Pielistä Vuonislahden sillalta. Kuva lounaaseen.



2. Herraniemi eli Niemelä länteen. Talo on Vuonislahden vanhimpia. Se on myös toiminut postitalona. Nykyisin paikalla toimii majoitus- ja matkailuyritys.



3. Kukkumäellä toimii seurojen talo entisen koulun tiloissa. Piha-alueella on Suomen sodan aikaisen Jauhiaisen taistelun muistomerkki.



4. Entinen kyläkauppa Vuonislahdentien varrella.



5. Ajotie Mikkolan tilalle. Kuva etelään.



6. Kuva Hiekkamaan kvartsilöytöpaikalle lounaaseen.



7. Kiuasniemen pohjoisosaa etelään.



8. Ajotie Kiuasniemen länsipuolella, pohjoiseen.



9. Sammalniemen pohjoispäätä koilliseen.



10. Näkymä Sammalniemen pohjoisimmasta kärjestä.



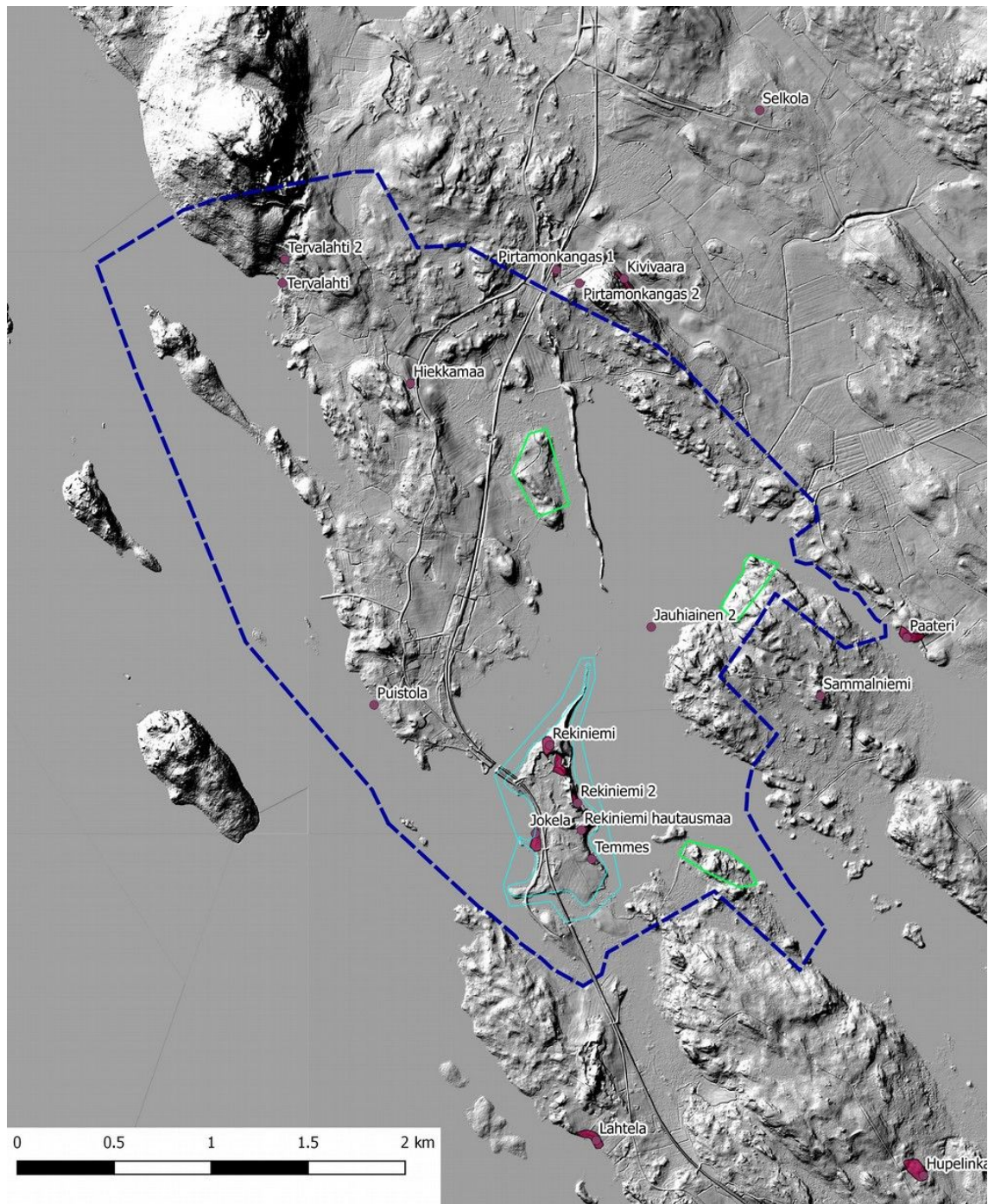
11. Mökki Sammalniemen pohjoisosassa.



12. Konnuksenniemen rantaa koilliseen.



13. Konnuksenniemeä luoteeseen.



Vinovalovarjosterasteri 2 m DEM, tausta-aineistot MML (7/2018) ja <http://www.syke.fi/avoindata>. Osayleiskaavan rajausta sinisenä, tarkastusalueet rajattu vihreällä. Rekiniemen pohjavesialueen rajausta turkoosina viivana. Tunnetut arkeologiset kohteet punaisina ympyröinä ja alueina museoviraston rekisteriportaalin mukaan.

4. Alueen maankäytön historiaa

Esihistoriallinen aika

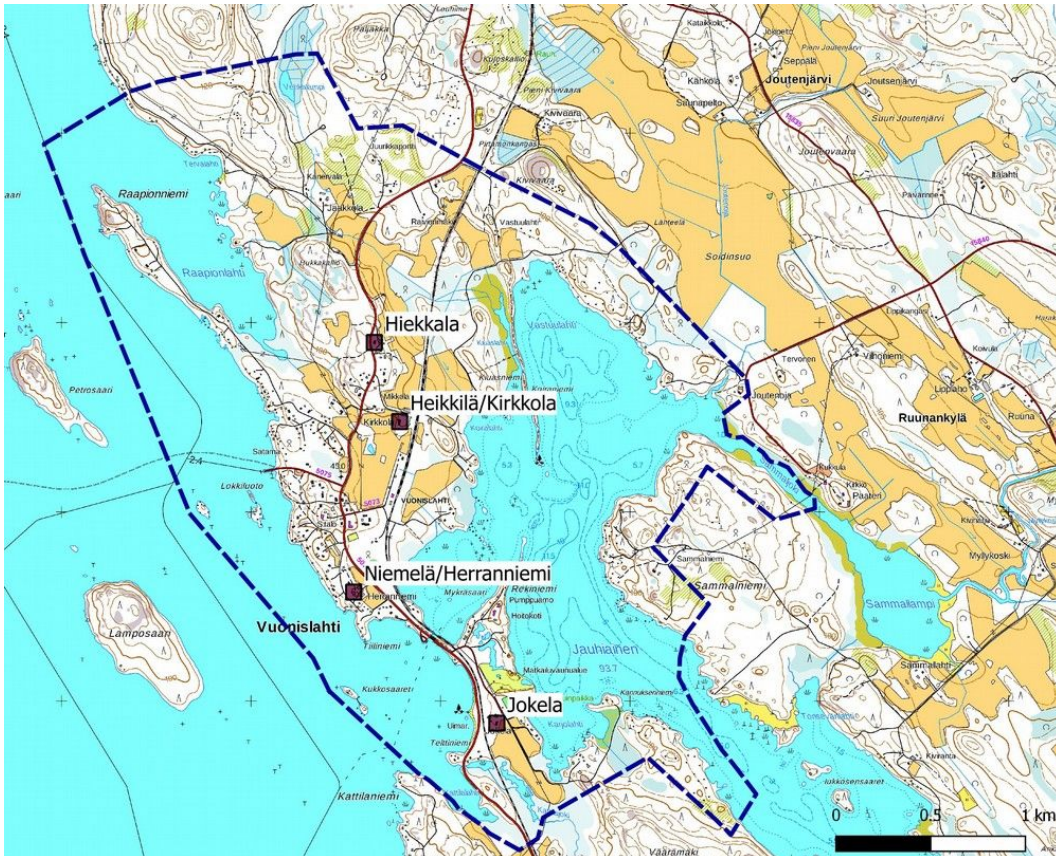
Alueen esihistoriallinen asutus on keskittynyt rypäsmäisesti Rekiniemen alueella, joka soveltui sille maaperältään, sijainniltaan ja topografialtaan. Muualla evidenssi esihistoriasta on melko niukkaa. Jauhiaisenlahden pohjasta kohteesta Jauhiainen 2 on löytynyt kuitenkin jopa kokonainen asbestikeraaminen astia.



Uusia maa-alueita on paljastunut maan kohoamisen seurauksena etenkin Pielisen luoteisosassa, missä maankohoaminen on ollut voimakkainta. Järven jääkauden jälkeisiä rantavaiheita ei ole geologisesti tarkemmin selvitetty, esimerkiksi mahdollisia vedenkorkeuden suurempia vaihteluja. Kivikautiset toimintapaikat voivat siten löytyä kaukaakin nykyrannasta.

Historiallinen aika

Vuonislahden kylä ilmaantuu lähteisiin ensimmäisen kerran vuonna 1651. Se sijaitsi pitkin Pielisen itärantaa Kotalahdesta Kelvälle etelään (Saloheimo Veijo, Pohjois-Karjalan asutusmuodot 1600-luvulla, s. 177 ja 179). Vuonna 1686 Vuonislahden kylässä oli jo 13 taloa (Kilpeläinen A. S., Hintikka A. L. ja Saloheimo V. A., Pielisjärven historia 1, s. 386). Vanhin asutus on ilmeisesti sijainnut Jauhiaisensalmen pohjoispuolella niemellä, jossa sijaitsi kaksi kolmesta vanhimmasta talosta. Jokela sijaitsi aiemmin tällä niemellä, talo siirrettiin myöhemmin Jauhiaisensalmen eteläpuolelle, missä se sijaitsi nykyisin. Toinen talo oli Heikkilä eli nykyinen Kirkkola. Vuoden 1668 jälkeen perustettiin Niemelä, myöhempi Herranniemi, josta se isonjaon yhteydessä siirrettiin Jauhiaisensalmen itärannalle. Vuonna 1673 perustettiin Hiekkala. Isovihan jälkeen nykyisen aseman tienoilla oli kuusi taloa, joka muodosti Vuonislahden pääkylän (Kilpeläinen et al., s. 98-100 ja 386). Vuoteen 1810 kylän taloluku oli kasvanut vain kahdella (Veijo Saloheimo, Pohjois-Karjalan historia 3, 1980. Liitekartta, Pohjois-Karjalan asutus 1722-1810).



Kaavan alueella sijaitsevat kantatalot.

Kohdealueella ei ole sijainnut merkittäviä teollisuuslaitoksia. Päätoimeentulomuodot ovat olleet viljely, kalastus ja varhaisvaiheessa myös metsästys. Rehumaiden vähäisyydestä johtuen karjataloudella alkoi olla suurempaa merkitystä vasta 1700-luvulla (Pohjois-Karjalan historia 3, s. 109, 115, 122 ja 139). Peltoviljely tuli pääviljelymuodiksi 1700-luvulla, tätä ennen leipävilja eli ruis hankittiin pääasiallisesti kaskeamalla. Ruiskasket ovat sijainneet tavallisesti kylien lähiympäristössä, kauemmaksi vaaroille asutuksesta perustettiin nauriskaskia (Kilpeläinen et al., s. 133-154). Ensimmäisistä myllyistä on tietoa jo 1600-luvulta, niitä perustettiin ensin Kelvänkukseen. Samoin tervanpoltosta on lähdemainintoja jo 1600-luvulta, sen tuotanto kuitenkin väheni jo 1700-luvulla. Rautaa on valmistettu yleisesti kylissä, mutta laajempi tuotanto keskittyi tietyille alueille. Kohdealueella harjoitetusta laajemmasta raudanvalmistuksesta ei ole mainintoja (ks. esim. Kilpeläinen et al., s.

161-163, Pohjois-Karjalan historia 3, s. 145, 164 ja kartta sivulla 153). Raudanvalmistuksessa tarvittiin runsaasti puuhiiltä, joten myös raudan jalostukseen liittyvien hiilimiilujen löytyminen kohdealueelta on mahdollista.

Metsien teollinen käyttö sai uusia muotoja 1700-luvulta lähtien tervantuotannon hiipuessä. Puutavaran hankinnalla alkoi olla merkitystä jo 1700-luvulla. Sahateollisuuden voimistuminen alkoi tälläkin alueella 1800-luvulla (Pohjois-Karjalan historia 3, s. 168).

Vuonislahden kylän halki kulkeva tie on ollut tärkeä maaliikenteen väylä. Nykyisen sataman kohdalta on vanhastaan johtanut Pielisen yli jäätie, paikalla kulkee nykyisinkin jäätie. Pielisen vesireitti oli pitkään Pohjois-Karjalan tärkein kulkuväylä ja kauppatie. Teiden rakentamishankkeita oli useita pitkin 1700-lukua, mutta laajempimittaisena maanteiden rakentaminen alkoi vasta 1800-luvulla. Rautatie on rakennettu 1900-luvun alussa (Kilpeläinen et al., s. 163-167, Pohjois-Karjalan historia 3, s. 176). Vuonislahden kylässä on sijainnut postitalo nykyisessä Herranniemessä.

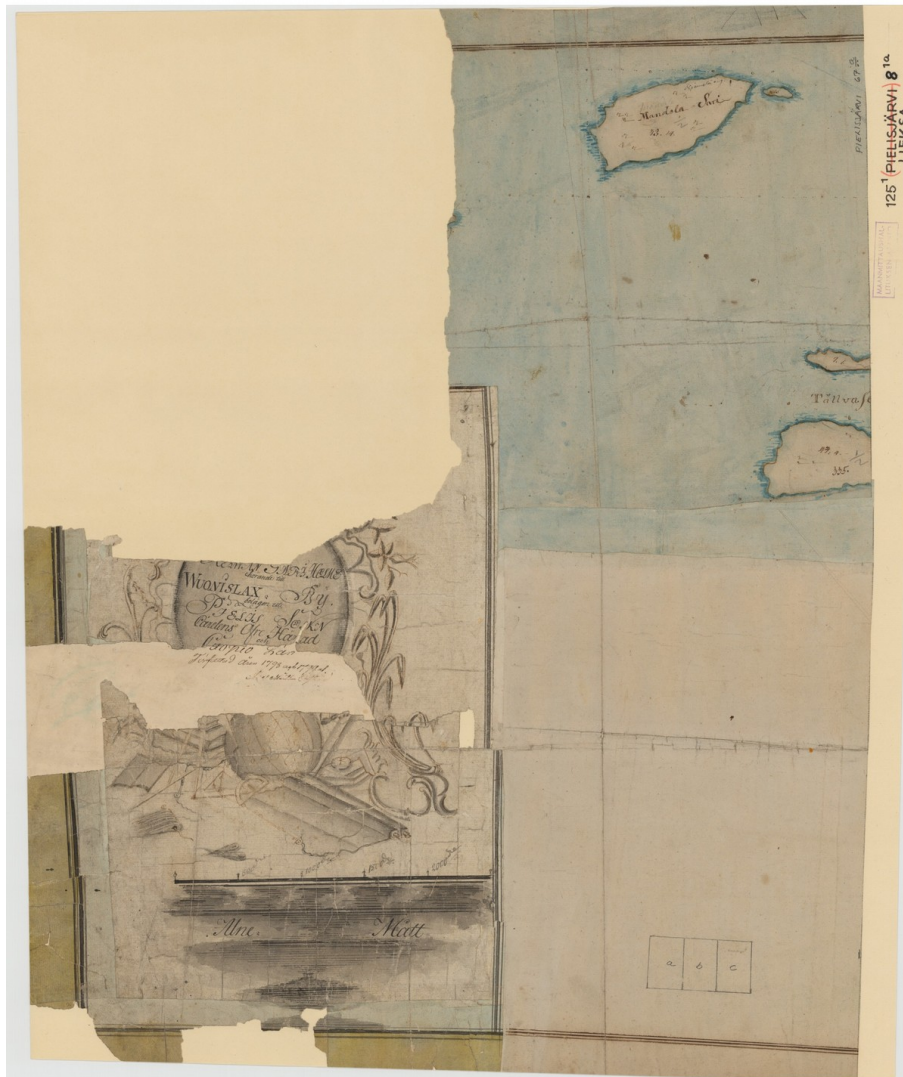
Isovihan ja pikkuvihan aikaiset sotatoimet eivät aiheuttaneet Vuonislahden kylässä niin paljon tuhoa kuin monin paikoin muualla Pohjois-Karjalassa. Perimätiedon mukaan Hiekkalan kuusikossa sijaitsee ison vihan aikainen kalmisto. Suomen sodan aikainen Jauhiaisen salmen taistelu käytiin 10.10.1808 (Pohjois-Karjalan historia 3, s. 508-509 ja 516).



Ote C. W. Cyldénin vuonna 1863 laatimasta yleiskartasta; Karta öfver Finland : Sektionen D5 : östligaste delen af Kajana härad jemte nordöstra delen af Kuopio län 1863. Karttaan on merkitty mm. talot, vesistöt sekä liikenteen pääväylät. Kartta: Vanha kartta, <https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/page/etusivu>



Otteet pitäjänkartoista 431312 ja 433103. Kartoilta voidaan havaita mm., että Vuonislahdentien linjaus poik-
kesi nykyisestä ainakin Jauhiaisensalmen luoteispuolella. Kartat: Kansallisarkiston digitaaliarkisto, Lieksa,
<http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?new=1&haku=lieksa>



Isonjaon nimiölehti Vuonislahden kylästä vuosilta 1798-99, johon piirretty myös joitakin Pielisen saaria. Kartta: kansallisarkisto isonjaon kartta, Lieksa 125:1 Lieksa 8a-n.

5. Tulokset

Inventoinnissa tehtiin yksi uusi havainto uusien rakennuspaikkojen lähialueelta. Kysymyksessä on maakellarin pohja Kiuasniemellä nykyisen pellon läheisyydessä. Sen tarkempi ajoittaminen on epävarmaa. Paikalle on merkitty pieni peltotilkku 1800-luvun puolivälissä laaditulle pitäjänkartalle, jonka perusteella rakenteelle voidaan ehkä antaa summittainen vanhin mahdollinen ajoitus.

5.10.2018

Jaana Itäpalo

Jaana Itäpalo



6. Kohdetiedot

Kiuasniemi

Rekisteritiedot		Paikkatiedot	
Mj-rekisteri		TM35-lehtijako	P5431L
Laji	Muu havainto/kulttuuriperintö-kohde	Vanha yleislehtijako	433103
Tyyppi	Rakennustenpohjat	Koordinaatit ETRS-TM35FIN	P 7006720 I 651205
Tyyppin tarkenne	Kellarit/maakellarit	N2000	n. 160
Lukumäärä	1	laajuus	
Ajoitus yleinen	Historiallinen	Koordinaattiselite	gps-mittaus
Ajoitustarkenne	Uusin aika ?	Etäisyystieto	Kylän laivasatamasta n. 1,2 km koilliseen
Inventointilöydöt		Inventointimenetelmät	Pintahavainnointi, kairaus
Aiemmat tutkimukset			
Aiemmat löydöt			

Maastotiedot: Vastuulahden länsipuolella kivikkoisen Kiuasniemen korkeimman laen lounaispuolella. Länsipuolella kulkee ajotie ja sen länsipuolella on viljelyksessä olevia pelloja.

Kuvaus: Noin 4,5 x 2,5 metrin kokoinen ja yli metrin syvyinen kellarikuoppa. Seinämät ovat pystysuorat. Mahdollisesti päällä on ollut puinen kate. Alueelle on merkitty 1800-luvun puolivälin pitäjänkartalle pieni pelto-tilkku, mutta kellarin liittyminen tuon ajan viljelyyn on epävarmaa. Pintapuolisesti tarkastellen kohde vaikutti ajoittuvan ennemminkin lähihistoriaan. Kairauksessa ei saatu havaintoja puurakenteista. Päällä kasvaa n. 40 cm rungon mitaltaan oleva mänty.

Ehdotus suojavyöhykkeeksi: -.



Kellarikuoppa kuvattuna luoteeseen.



Kiuasniemi, sijainti.



Ote pitäjänkartasta, alueella sijainnut pieni peltotilkku osoitettu nuolella.

7. Aineistoluettelo

Kansallisarkisto:

Isonjaon kartat Lieksa, 125:1 Lieksa 2a-d, 125:1 Lieksa 8a-n.

Digitaalinen aineisto

Arkistolaitoksen digitaaliarkisto:

Maakirjakartat, isonjaon kartat, pitäjänkartat, Lieksa <http://digi.narc.fi/digi/search.ka>

Geologian tutkimuskeskus,

<http://gtkdata.gtk.fi/Maankamara/index.html>

Järviwiki, <https://www.jarviwiki.fi/wiki/Etusivu>.

Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu,

<https://tiedostopalvelu.maanmittauslaitos.fi/tp/kartta>

<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Museovirasto, Kulttuuriympäristön palveluikkuna, arkeologiset kohteet ja kulttuuriympäristön tutkimusraportit arkeologia, <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>

Vanha kartta, <https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/page/etusivu>

Kirjallisuus

Pohjois-Karjalan kulttuuriympäristöt. Pohjois-Karjalan liitto. 2003.

Kilpeläinen A. S., Hintikka A. L., Saloheimo V. A., Pielisjärven historia 1. 1954.

Pajunen, Hannu, Ala-Saimaan sedimentaatioympäristön muuttuminen jääkauden jälkeen. Terra 117: 1. 2005.

Saloheimo Veijo, Pohjois-Karjalan asutusmuodot 1600-luvulla. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. 1971.

Saloheimo, Veijo, Pohjois-Karjalan historia 3. 1980.

Muu aineisto

Vuonislampen osayleiskaava. Kaavaselotus (luonnos). 12.10.2017. Lieksan kaupunki ja FCG Suunnittelu ja tekniikka Oy.